

آران درآینه مخطوطات

بخش یکم: نسخه های خطی نفیس کتابخانه امامزاده هلال آران

ابوالفضل حافظیان بابلی *

چکیده

نگارنده ابتدا به وجود ۳۵۷ نسخه خطی در کتابخانه امامزاده محمد هلال در آران اشاره می کند که برخی از آنها نسخه نفیس اند. آنگاه معیارهای نفاست را توضیح می دهد، و چهار فهرست نگاری را می شناساند که در معرفی مخطوطات آران کوشیده اند. سپس سیزده نسخه خطی نفیس کتابخانه یادشده را به تفصیل معرفی می کند، به گونه ای که ضمن معرفی آنها، دیگر نسخه های نفیس از آن کتابها که در کتابخانه های دیگر موجود است، شناسانده می شوند. نسخه های کتاب الخلاف شیخ طوسی قرن ششم، ایضاح الفوائد فخر المحققین و مهج الدعوات ابن طاووس از سده هشتم، ارشاد الاذهان علامه حلی به تاریخ ۸۰۴ ق. در شمار این نسخه های نفیس است.

کلیدواژه ها

کتابخانه امامزاده محمد هلال - نسخه های خطی: آران - کتابخانه ها: نسخه های خطی نفیس: الخلاف (کتاب); ایضاح الفوائد (کتاب); مهج الدعوات (کتاب); ارشاد الاذهان (کتاب).

* کتابشناس، نسخه شناس و پژوهشگر حوزوی در زمینه تصحیح متون

مقدمه

وجود نسخه‌های خطی در هر منطقه حکایت از حضور علما و دانشمندان و رونق بازار علم و دانش در آن منطقه در طی قرون و اعصار می‌کند. هرچه این نسخه‌ها کهن‌تر و نفیس‌تر باشد، و هم چنین اگر تألیفات علمای محلی در میان آنها بیشتر و یا نسخه‌ها در همان محل و بدست کاتبان همان منطقه کتابت شده باشد، ما را با سیر تاریخی گسترش علم و دانش در آن محل، و سهم علمای منطقه در فرهنگ سازی و خدمت به علوم و تمدن اسلامی آشنا می‌سازد.

پراکندگی نسخه‌های خطی اسلامی در اقصی نقاط عالم، موجب شده اطلاعات مان از میراث علمی علمای گذشته، همچنان ناقص مانده و کتابهای نفیس و منحصر بسیاری از دسترس اهل تحقیق به دور بماند. چه بسیار آثاری که در اثر بی‌توجهی و اهمال کاری مالکان و متولیان آنها آسیب دیده و یا به کلی از بین رفته‌اند. نگارنده خبر دارد از نسخه‌هایی که در مزارات امامزادگان معظّم و مدارس و مساجد قدیمی بوده و امروزه خبری از آنها نیست؛ یا سرقت شده‌اند یا متولیان ناآگاه نسخه‌ها را دفن کرده و یا به رودخانه‌ها سپردند و یا آفت‌های دیگری همچون رطوبت، جانوران آسیب زننده به کاغذ و یا آتش و مانند آن، نتیجه زحمات فراوان دانشمندان و متفکران اندیشه سازمان را به باد فنا داده‌اند.^۱

یکی از مهمترین کارها برای حفظ و نگهداری این آثار و جلوگیری از نابودی شان، شناسایی و فهرست‌نگاری نسخه‌های خطی بدست کارشناسان کاردان است.

البته چگونگی نگهداری نسخه خطی از جهت تأمین مکان مناسب و امکانات تهویه و دفع عوامل فیزیکی و شیمیایی مضر به نسخه نیز باید مدّ نظر قرار گیرد و به طور کلی هر قدّمی برای حفظ، شناسایی و نشر میراث علمی مکتوب مان در رشته‌های گوناگون اسلامی، گامی است ارزشمند در نمایاندن عظمت تمدن اسلامی به جهانیان و اثبات پیشرو و پیشگام بودن اندیشه‌وران مسلمان در گسترش علوم انسانی و طبیعی؛ که این امر مهم موجب تشویق و ایجاد انگیزه در نسل نو و جوانان دانشجوی علم و خروج از حالت رخوت و انفعال در فعالیت‌های علمی است.

۱ نگارنده مقاله مفصلی با عنوان «در ثای نسخه‌های مقتول، مجروح و مهجور» نگاشته که در شماره‌های ۹۱ و ۹۵ مجله میراث شهاب به چاپ رسیده است. در مقاله مذکور انواع و اقسام گوناگونی از آسیب‌هایی که بر نسخه‌های خطی وارد شده و موجب نقصان یا اتلاف شان شده به تفصیل بیان شده است.

جای خوشوقتی است که می‌بینیم منطقهٔ آران از دیرباز، از آن زمان که «قریهٔ آران» بود، تا امروز که به همت متولیان امر برای خود شهرستانی پرآوازه در ایران اسلامی گشته، مرکز تحصیل و تدریس و تألیف و کتابت و نسخه‌پردازی متون اسلامی بوده و اسامی علما و مؤلفان بزرگ آن دیار و تألیفات ارزشمند آنان، زینت بخش منابع رجالی و تراجم نگاری علمای شیعه و کتابشناسی‌ها و فهرست‌نامه‌ها شده است.

بحمدالله اهتمام علمی و فرهنگی شایسته و فعالیت‌های خستگی‌ناپذیر جمعی از فرهنگ دوستان آرانی و هماهنگی و یک پارچگی تحسین برانگیز دست اندرکاران منطقه، نام و آثار علمای این دیار را زنده نگهداشته است.

وجود آستان منور امامزاده محمد هلال (ع)، حلقهٔ وصل و رشتهٔ تسبیحی است که تمام فعالیت‌های فرهنگی، پژوهشی، تبلیغی و ترویجی منطقه حول محور آن شکل گرفته و ادامهٔ مسیر می‌دهد.

در کنار این مَضجع شریف کتابخانه‌ای باشکوه، آبرومند و فعال قرار دارد، که همچون قلب تپنده‌ای سرزنده و پُرجنب و جوش، آب حیات دانش را به جانهای تشنهٔ معرفت می‌رساند. مرحوم آیت الله افتخار الاسلام دربندی (ره) از علمای نامدار منطقه به گردآوری و حفظ میراث مکتوب همت گماشته و با همیاری دانشمندان و خاندان‌های علمی، کتابخانه‌های خصوصی علما را در این گنجینهٔ عظیم جای داده است.

در گنجینهٔ این کتابخانهٔ مُعظم در کنار یکصد هزار کتاب چاپی و ده‌ها کتاب چاپ سنگی، تعداد ۳۵۷ نسخهٔ خطی زینت بخش مخزن مکتبه می‌باشد که هر یک از این نسخه‌ها به جهتی خاص و گاهی به چند جهت حائز اهمیت بوده و ما را در شناسایی میراث مکتوب‌مان به خصوص شناخت علما، مؤلفان، کاتبان، و واقفان فرهنگ دوست و فرهنگ یار منطقه، یاری می‌کند و اسناد با ارزشی را در اختیار پژوهشگران تاریخ آران و تراجم آثار علمای این دیار عالم خیز می‌نهد. حقیقتاً در هر نسخه‌ای خطی - ولو این که معمولی و در ظاهر فاقد ارزش خاص به نظر آید - اطلاعاتی مفید و کاربردی وجود دارد، که تنها فهرست‌نگار دقیق النظر و کاردان می‌تواند آنها را استخراج نموده و در فهرست منعکس نماید.

آنچه از یادداشت‌های ابتدا، لابلا و انتهای نسخه‌ها بدست می‌آید، همچون: ثبت تاریخ تولدها و وفیات و حوادث تاریخی و فایده‌ها و نکته‌های علمی و ادبی به نظم و نثر فارسی و عربی، و بلاغ‌ها و انهاء‌ها و اجازات و تصحیحات و حواشی و مهرها و یادداشت‌های تملک و نقل و انتقال نسخه و عرض دیدها و انجامه‌های کاتبان و نام کاتب و محل کتابت و نام کسی که کاتب را برای استنساخ نسخه اجیر نموده و دهها نکته و دقیقه دیگر، همگی باید مورد توجه فهرستگاران، کتابشناسان، نسخه‌پژوهان، مصححان متون خطی و تاریخ نگاران و ادیبان و همه کسانی که دل در گرو میراث مخطوط دارند، قرار گیرد.

بر اهل تحقیق پوشیده نیست که هرگونه پژوهش علمی و تاریخی بدون مراجعه و استفاده از نسخه‌های خطی و بهره‌وری از اطلاعات ناب و نایاب مکنون در مخطوطات، ناقص و ابر خواهد ماند. پژوهشگری که اساس و بنیان تحقیقش را فقط بر منابع دم دستی و چاپ شده قرار دهد، چه نکته بکر و اطلاع تازه‌ای برای عرضه خواهد داشت؟ جز تکرار مکررات و خطی کردن چاپی و چاپی کردن خطی! دور باطلی که متأسفانه امروزه دامنگیر بسیاری شبه از کتابها و آثار مؤلفین معاصر است.

با توجه به این مقدمه، به درخواست محقق حوزه تراجم نگاری، دوست گرامی جناب استاد سلمانی آرانی، نکته‌هایی چند که درباره منطقه عالم پرور آران از لابلاهای نسخه‌های خطی و فهرست‌نامه‌های مخطوطات بدست آمد به عنوان «آران در آینه مخطوطات» تقدیم می‌شود تا اندکی از حق مؤلفان، کاتبان، واقفان، حامیان و احیاگران متون میراثی منطقه عالم پرور و پربرت آران ادا گردد.

بخش یکم

نسخه‌های نفیس کتابخانه امامزاده محمد هلال آران

الف) ملاک‌های نفاست نسخه‌های خطی

از دیدگاه نسخه‌شناسان، نسخه‌ای که یک یا چند امتیاز ذیل را دارا باشد در زمره نسخه‌های نفیس قرار خواهد گرفت:

۱ - نسخه کهن باشد؛ هرچه تاریخ استنساخ دستنویس قدیمی‌تر، درجه نفاست آن بیشتر خواهد بود. طبعاً نسخه‌ای که در عصر مؤلف یا نزدیک به عصر مؤلف کتابت شده، ارزشمند خواهد بود و در یک قاعده کلی می‌توان گفت: نسخه‌هایی که پیش از سال ۱۰۰۰ هجری قمری تاریخ استنساخ داشته باشد، درجه‌ای از نفاست را داراست.

۲ - نسخه به خط مؤلف باشد؛ بدیهی است ارزشمندترین نسخه از هر کتاب، نسخه‌ای است که به خط مؤلف آن باشد و سپس نسخه‌ای است که زیر نظر مؤلف و به امر او استنساخ شده و به دست وی تصحیح و در محضر وی مقابله شده باشد و گواهی به پایان رساندن کتابت و مقابله و تصحیح و اجازه روایت کتاب برای کاتب نسخه یا یکی از شاگردان مؤلف، به خط وی در آن آمده باشد.

۳ - نسخه منحصر بفرد و چاپ نشده؛ کتابی که تا کنون نسخه‌ای از آن شناسایی نشده و یا اگر نسخه دارد تاکنون به چاپ نرسیده باشد، در نظر اهل فن نسخه قابل توجهی است و کتابخانه‌ای که در آن اینگونه نسخه‌ها یافت شود و در فهرست آن مکتبه به خوبی معرفی گردد، موجب اعتبار مضاعف آن فهرست در نزد مصححان متون تراثی و جایگاه رفیع‌تر آن کتابخانه خواهد بود.

۴ - نسخه‌های محلی؛ چنانکه گفته شد تألیفات علمای هر منطقه به خصوص اگر منحصر بفرد بوده و یا به خط مؤلف باشد، آینه تمام‌نمای تاریخ فرهنگ و دانش در آن منطقه است. هم چنین نسخه‌هایی که کاتب آن، اهل محل و محل کتابت مربوط به منطقه مورد نظر و واقعی محلی داشته باشد و یا هر گونه یادداشت و اطلاعی که به کار پژوهشگران محلی بیاید، در نسخه ثبت شده باشد، در نزد اهل آن محل از امتیاز فوق‌العاده‌ای برخوردار است؛ گرچه در نزد دیگران امتیازی بدین حد نداشته باشد. نوعاً اینگونه نسخه‌ها در کتابخانه‌های محلی به وفور یافت می‌شود. متولیان فرهنگی هر منطقه باید به هوش باشند و آثار به جا مانده از علمای شهرشان را از خانواده آنان مطالبه نمایند و با رضایت آنان، در حفظ و معرفی و نشر چنین آثاری کوشش نمایند. جای تأسف است بسیاری از گنجینه‌ها و کتابخانه‌های خصوصی ارزشمند علمای مناطق دور از مراکز بزرگ علمی و سیاسی و تاریخی، بر اثر اهمال مالکان و

یا طمع راهزنان فرهنگی و یا عدم آشنایی وراثت با اهمیت و نفاست میراث علمی پدران شان از دسترس خارج شده و سر از خارج کشور درآورده و از وطن خود آواره می‌گردند و یا در میان خاک و خاشاک و قبور و تنور و رود به و دیعت نهاده می‌شوند!

نسخه‌های محلی علاوه بر فواید ذکر شده ما را با تاریخ مذهبی آن منطقه و ترویج مذاهب گوناگون همچون تشیع و تسنن و تصوف و نحله‌های دیگر در طی قرون و اعصار آشنا ساخته و نیز نمایانگر اقبال دانشمندان، محصلان و مدرّسان مراکز و مدارس علمی منطقه به دانشی خاص همچون: فقه، حدیث، تفسیر، فلسفه، عرفان و یا ریاضیات، طبیعیات، طب، نجوم و ادبیات و دیگر شعبه‌های گونه‌گون علوم اسلامی می‌باشد. مثلاً نسخه‌ای در نجوم سراغ داریم که طلبه‌ای در یک مدرسه علمیه استنساخ کرده و یا در یک مدرسه نسخه‌های متعدّدی از کتب طبّی بدست طلاب علوم دینی کتابت شده است و این بیانگر تربیت دانش پژوهان ذوفنون در مدارس علمی قدیمی است.

همت استادان و محصلان قرون گذشته در تعلیم و فراگیری علوم عقلی و نقلی و الهیات و طبیعیات در کنار هم تحسین برانگیز و اعجاب انگیز است؛ روحیه و روشی که در زمان ما کم یاب و شاید نایاب باشد.

۵- نسخه‌های مربوط به علوم و فنون؛ بخش مهمی از نسخه‌های خطی بازمانده از گذشته مربوط به کتابهای درسی حوزه‌های علمیه قدیم است که طبعاً هر طالب علمی برای دوره تحصیل نیاز به آنها داشته و نسخه‌هایی از آنها را برای خود تهیه می‌کرده و اکنون انبوهی از مخطوطات مربوط به کتب درسی قدیم در کتابخانه‌ها یافت می‌شود. در این میان نسخه‌های مربوط به علوم و فنون خاص همچون طب، ریاضی، هندسه، نجوم، هیئت، جغرافی، موسیقی، کشاورزی، متون دایرة المعارفی و چند دانشی و . . . که نسخه‌های آنها نایاب یا کمیاب است، از اهمّیت فوق العاده‌ای برخوردار خواهد بود.

۶- نسخه‌های تزئینی؛ هنرمندان خوش ذوق از خوشنویسان و مذهبیان و نقاشان و صحّافان نقش مهمّی در خلق یک اثر نفیس هنری دارند. نسخه‌هایی که از کاغذ مرغوب، خط زیبا، تذهیب اصیل و پرکار و جدولها و نقوش و نگاره‌ها و جلدهای روغنی نفیس دارای نقش و

نگار برخوردار باشند، ارزش و نفاست قابل توجهی دارند و علاوه بر ارزش هنری، حتی از نظر مادی فوق العاده گران قیمت اند و چشم طمع راهزنان فرهنگی به این دست نسخه‌های کم نظیر هنری دوخته است.

ملاکهای ارزش‌گذاری و درجه‌بندی نفاست مخطوطات بسیار است و ذکر همه آنها در این مختصر نمی‌گنجد. علاقمندان می‌توانند یادداشت‌های نگارنده را در این زمینه در کانال تلگرامی «ترنج» مطالعه فرمایند.

(ب) فهرست‌نگاری نسخه‌های خطی کتابخانه امامزاده محمد هلال (ع)

وجود صدها نسخه خطی ارزشمند و دهها کتاب چاپ سنگی در این کتابخانه، فهرست‌نگاران مشهور کشور را به آران کشانده و هر یک به فراخور فرصت و ذوق و روش خاص خود، فهرست‌هایی به اجمال یا تفصیل برای مخطوطات و حجریات آن نگاشته‌اند.

استاد ایرج افشار که برای شناسایی آثار و مآثر مربوط به ایران‌شناسی و کتاب‌شناسی به مناطق مختلف ایران سفر می‌کرد، در یکی از سفرها همراه با فهرست‌نگار پیشکسوت استاد محمدتقی دانش‌پژوه و تنی دیگر از دوستان‌شان به طرف آران حرکت کردند تا نسخه‌های خطی موجود در کتابخانه امامزاده هلال آران و آثار باستانی آنرا بازدید نمایند. در میان راه بر اثر خرابی اتومبیل در بیابان جا مانده و از حرکت باز ایستادند. استاد دانش‌پژوه به عشق دیدار نسخه‌ها، بدون توجه به دوری راه و مشکلات احتمالی با پای پیاده به طرف آران به راه افتاد و این موجب تعجب همراهان شد و بارها این مطلب را به صورت مزاح به وی یادآور می‌شدند.

معرفی فهرست‌نویسان این کتابخانه:

۱ - آیت الله رضا استادی؛ ۲۱۰ نسخه خطی منتخب را در کمال اختصار فهرست نموده و آن را در قالب یک مقاله در نشریه «وقف میراث جاودان» به چاپ رسانید.

۲ - استاد محمود طیار مراغی؛ وی در سال ۱۳۷۸ ش، حدود ۲۶۸ نسخه را از نزدیک بررسی نموده و فهرستی مفصل تنظیم کرده که تا کنون به چاپ نرسیده، ولی اطلاعات آن در دوره فهرستگان نسخه‌های خطی ایران (فنخا) درج شده است و ما در این مقاله از مطالب ایشان بسیار استفاده نمودیم.

۳ - استاد محمد وفادار مرادی؛ که از فهرست‌نگاران زبده کتابخانه آستان قدس رضوی در مشهد هستند، مدتی در آران به تنظیم فهرست برای مخطوطات این کتابخانه مشغول بوده‌اند. گویا این فهرست تا کنون به چاپ نرسیده است.

۴ - استاد سید جعفر حسینی اشکوری؛ فهرست‌نگار مرکز احیاء میراث اسلامی در قم، ۳۵۷ نسخه خطی این کتابخانه را به شکلی متعارف و مقبول فهرست نموده و بحمدالله به اهتمام متولیان امر در ۳۲۰ صفحه رقی (همراه با نمونه تصاویر نسخه‌های منتخب) ضمن مجموعه آثار کنگره ملی محمد هلال بن علی بن ابی طالب علیه السلام به چاپ رسیده و چون ضمن مجموعه بوده و به صورت مستقل توزیع نشده، پیشنهاد می‌شود بار دیگر در تیراژی ولو محدود چاپ مستقل بشود، تا در دسترس علاقمندان به میراث مکتوب قرار گیرد. یکی از منابع نگارنده در این مقاله اطلاعات مندرج در فهرست مذکور است.

۵ - استاد حسن مهرآبادی آرانی؛ تعداد ۲۰۰ جلد کتاب چاپ سنگی موجود در این کتابخانه را به سبک خود فهرست کرده که هنوز به چاپ نرسیده است.

نظر به اینکه نگارنده سطور با همه این عزیزان افتخار آشنایی و دوستی دارم و در این حوزه همراه و همکار هستیم، همه فهرست‌های نگاشته شده توسط اساتید مختلف را بدون داوری و انتقاد معرفی کردم و برای همه دوستانی که حامی میراث مکتوب مان هستند و گامی در این مسیر برمی‌دارند، آرزوی عافیت و توفیقات روز افزون می‌نمایم.

ج) نسخه‌های نفیسی که تا آخر قرن دهم هجری کتابت شده‌اند:^۱

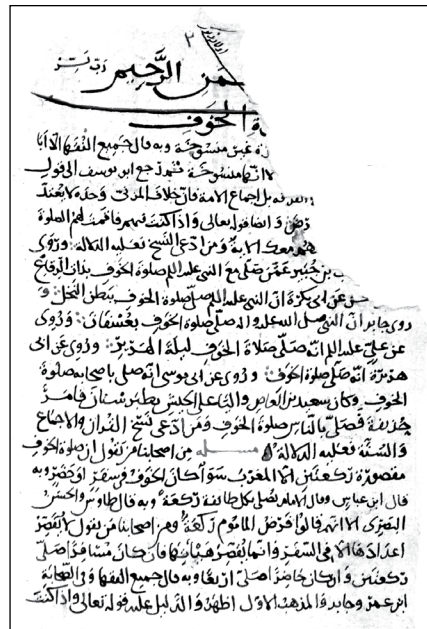
۱ - الخلاف، تألیف شیخ طوسی (درگذشته ۴۶۰ ق)

الخلاف که به عنوانهای «مسائل الخلاف مع الكل فی الفقه» و «الخلاف فی الأحکام» نیز شناخته می‌شود، یکی از آثار مهم شیخ الطائفه محمد بن حسن طوسی عالم برجسته شیعی در سده پنجم هجری است که پیرامون مسائل خلافت، که شاخه‌ای از فقه می‌باشد، بحث می‌کند. امروزه این رشته را «فقه تطبیقی» یا «فقه مقارن» می‌نامند و جناب شیخ از پیشکسوتان مؤلفان در این فن است.

۱ شماره نسخه‌ها بر اساس شماره‌گذاری فهرست استاد سید جعفر حسینی اشکوری و استاد محمود طیار مراغی است.

صفحه عنوان نسخه بسیار نفیس «الخلاف»، شیخ طوسی - شماره ۱۰۶

آغاز نسخه «الخلاف»، شیخ طوسی
شماره ۱۰۶

از میان ۶۰ نسخه خطی شناخته شده از این کتاب در کتابخانه‌های ایران اسلامی، نسخه الخلاف که به شماره (۱۰۶) در این کتابخانه نگهداری می‌شود، کهن‌ترین و نفیس‌ترین نسخه تاریخدار از کتاب محسوب می‌شود که وجود دو اجازه بسیار ارزشمند از عالم ممتاز شیعی: حسن بن حسین بن علی دُورستی برای کاتب دانشمند نسخه: ابوجعفر محمد بن ابی طالب بن شمس المعالی بن ابی طالب بن ابی عبدالله بن حسن بن جعفر بن حسن بن حسین بن علی بن الشهید امام حسین بن علی بن ابی طالب علیهم السلام، به تاریخ‌های صفر ۵۸۸ در کاشان و ۲۰ شوال ۵۹۰ ق، بهای علمی و مادی آن را مضاعف ساخته است. در اجازه نخست از کاتب نسخه (مُجاز) به عنوان «آبی» یاد شده است. «آبه» یا «آوه» در حوالی ساوه از کانون‌های مهم شیعی عالم خیز در مناطق مرکزی ایران بوده است.

از مزیت‌های این نسخه، مُصحح بودن آن است که در تحقیق جدید و نشر کتاب می‌تواند راهگشا بوده و اختلافات این

نسخه (به عنوان نسخه مادر) با نسخه‌های خطی، چاپ سنگی و چاپ حروفی غیر مُحَقَّق و مُحَقَّق، در ضبط صحیح کلمات مدّ نظر قرار گیرد.

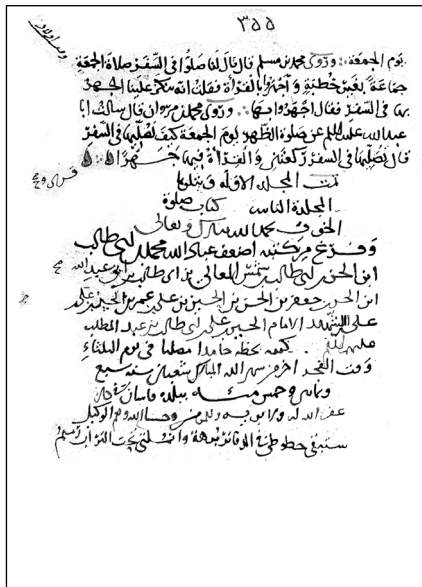
این نسخه به گفته اشکوری (فهرست ص ۱۰۸) جلد دوم کتاب «از صلاة الخوف تا صلاة الجمعة» را در بردارد.

متأسفانه جابجائی و ناهماهنگی در ترتیب و چینش برگهای نسخه مشاهده می‌شود که احتمالاً یک صحّاف ناشی این بلا را بر سر نسخه نازنین ما آورده است.

تصویر نسخه مذکور در مرکز احیاء میراث اسلامی - قم به شماره ۱۷۲ نگهداری می‌شود^۱ و به آسانی در دسترس محققان قرار دارد.

در میان دستنویس‌های موجود از کتاب الخلاف پس از نسخه مورد بحث، از نظر قدمت نسخه کتابخانه آیت الله العظمی مرعشی نجفی - قم، مورخه ۵۹۵ ق به شماره ۱۴۲۲۴^۲ قرار دارد. سپس نسخه شماره ۹۰۰۸ کتابخانه مجلس -

۱ فهرست نسخه‌های عکسی مرکز احیاء میراث اسلامی، ج ۱، ص ۱۹۲.
 ۲ فهرست کتابخانه آیت الله مرعشی، ج ۳۶، ص ۳۴.

انجام نسخه «الخلاف»، شیخ طوسی
 شماره ۱۰۶

انجام «التلخیص فی التفسیر» کواشی
 نسخه شماره ۱۸

تهران بدون ذکر تاریخ و احتمالاً از سده ششم هجری^۱ را می‌توان ذکر نمود و بعد از آن نسخه کتابخانه خصوصی مهدوی - تهران، بدون ذکر تاریخ، و احتمالاً از سده ۵ و ۶ ق (نشریه نسخه‌های خطی ۱۷۰/۲) قرار دارد و باقی نسخه‌های تاریخدار و بی تاریخ از نیمه دوم سده هفتم هجری به بعد تا نیمه دوم سده چهاردهم هجری کتابت شده‌اند.^۲

به خاطر دارم نخستین بار خبر پیدا شدن نسخه‌ای کهن از الخلاف شیخ طوسی در امامزاده هلال آران را از استاد فقید، کتابشناس برجسته عالم تشیع، مرحوم محقق طباطبایی (ره) شنیدم. استاد گوهرشناس ما دل در گرو تراث امامیه داشت و بذر علاقمندی به احیاء و شناسایی میراث مکتوب اسلامی را در دل مان کاشت. یادش گرامی باد.

پیشنهاد می‌شود این نسخه نفیس به جهت مزیت‌های فوق العاده‌ای که دارد و از تراث درجه یک شیعی محسوب می‌شود، به صورت فاکسیمیله چاپ و عرضه شود.^۳

۲ - التلخیص فی التفسیر، تألیف موفق الدین احمد بن یوسف کواشی موصلی (درگذشته ۶۸۰ ق)

تفسیر متوسطی که به صورت مزجی مرتب شده و از قرائت‌های گوناگون در آن گفتگو شده است. اتمام تألیف در ۲۳ ربیع الآخر ۶۴۹ بوده و نسخه موجود در این کتابخانه (شماره ۱۸) به خط حافظ شیخ بن محمد بن محمد نسائی در ۹ رمضان ۷۱۵ در مدرسه عمادیه قصبه فریومد کتابت آن به پایان رسیده، تصحیح نیز شده و حواشی مفصّلی دارد.

از این کتاب که به «تفسیر کواشی» معروف است، تنها ۲۱ نسخه در کتابخانه‌های ایران فهرست شده^۴ و نسخه حاضر یکی از نسخه‌های کهن آن محسوب می‌شود که به جهت تصحیح و حواشی مفصّل و کاتب دانشمندی که نسخه را در مدرسه علمیه عمادیه کتابت کرده، امتیازات قابل توجهی دارد.

۱ فهرست کتابخانه مجلس شورای اسلامی، ج ۲۹/۲، ص ۶۰۸.

۲ برای اطلاع از خصوصیات ۶۰ نسخه شناخته شده از «الخلاف» شیخ طوسی به فهرستگان نسخه‌های خطی ایران (فنخا) ج ۲۹ ص ۲۶۲ - ۲۶۸ مراجعه فرمایید.

۳ استاد احمد خامه‌یار در صدد نگارش مقاله‌ای در معرفی تفصیلی این نسخه است و نکته‌های تازه‌یاب ارزنده‌ای درباره آن دارد.

۴ فهرستگان نسخه‌های خطی ایران (فنخا)، ج ۹، ص ۱۵۵ - ۱۵۷.

تصویر این نسخه در مرکز احیاء میراث اسلامی - قم به شماره ۸۴ نگهداری می شود.^۱

۳ - عوارف المعارف، اثر عرفانی شهاب الدین سهروردی (درگذشته ۶۳۲ ق)

کتاب مشهوری است در تصوّف که در آن برخی از علوم و احوال و مقامات و آداب و اخلاق صوفیه در ۶۳ «باب» ذکر شده است. عارفان نامدار شروع و حواشی چندی بر این کتاب نگاشته اند.^۲

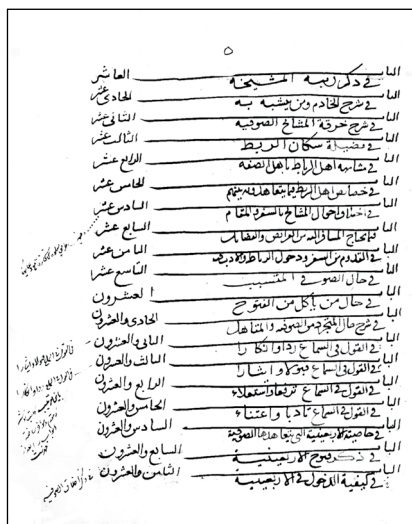
کهن ترین نسخه عوارف در کتابخانه آیت الله مرعشی (ره) به شماره ۱۴۵۱۱ موجود است^۳، و اگرچه تاریخ کتابت ندارد ولی شواهد حاکی از آن است که از اوائل سده هفتم هجری است.

از میان ۲۰ نسخه فهرست شده در کتابخانه های ایران، أقدم نسخ تاریخ دار در سال ۶۸۵ ق کتابت شده که جزو کتابخانه مجلّ و نفیس امیر فرهنگ دوست مرحوم معتمد الدوله فرهاد میرزا بوده و اکنون در

- ۱ فهرست عکسی مرکز احیاء میراث اسلامی، ج ۱، ص ۱۰۶.
- ۲ فهرستگان نسخه های خطی ایران (فنخا)، ج ۲۳، ص ۴۰.
- ۳ فهرست کتابخانه آیت الله مرعشی، ج ۳۶، ص ۵۰۶.

آغاز «عوارف المعارف» سهروردی
نسخه شماره ۱۱۶

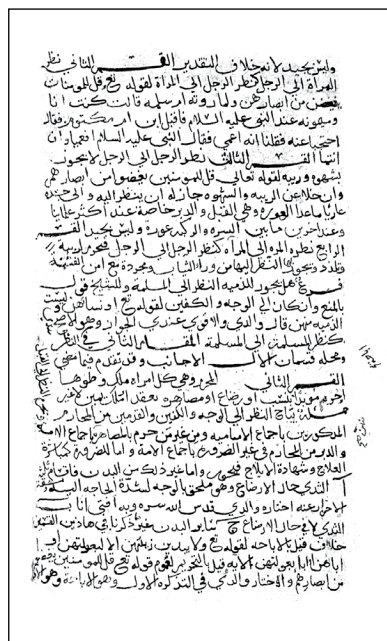

از برگ های آغازین «عوارف المعارف» سهروردی
نسخه شماره ۱۱۶

انجام نسخه «ایضاح الفوائد فی شرح مشکلات

نسخه شماره ۲۳۲

برگی از اوائل نسخه «ایضاح الفوائد فی شرح مشکلات

نسخه شماره ۲۳۲

کتابخانه مجلس (شماره ۲۰۸ - مجموعه طباطبایی) نگهداری می شود.^۱

سپس نسخه کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران است به شماره ۱۸۹۱ مورخه ۲۵ محرم ۱۳۹۷^۲

نسخه نفیس و پاکیزه کتابخانه حاضر (شماره ۱۱۶) به احتمال در سده هشتم هجری کتابت شده و به جهت تصحیحاتی که دارد، از امتیاز ویژه‌ای برخوردار است. تصویر آن در مرکز احیاء میراث اسلامی - قم به شماره ۹۷ موجود است.^۳

۴ و ۵ - ایضاح الفوائد فی شرح مشکلات القواعد، اثر فخر المحققین محمد بن حسن بن یوسف حلّی (در گذشته ۷۷۱ ق)

فرزند دانشور علامه حلّی که بر کتاب پدرش (قواعد الاحکام) این شرح استدلالی را نگاشته است. نیمی از آن را در حیات علامه به سال ۷۲۴ ق و نیمه دیگر را در ذیحجه ۷۶۰ به پایان رسانده است.

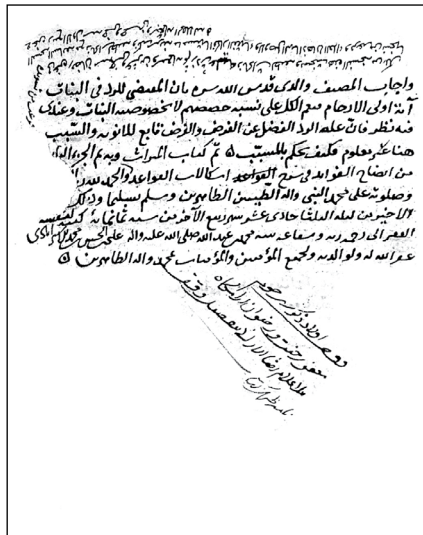
- ۱ فهرست کتابخانه مجلس شورای اسلامی، ج ۲۴، ص ۱۴۸.
- ۲ فهرست کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، ج ۸، ص ۹۸.
- ۳ فهرست عکسی مرکز احیاء میراث اسلامی، ج ۱، ص ۱۱۸.

از میان بیش از ۱۱۰ نسخه خطی فهرست شده از این کتاب در کتابخانه های ایران، به گواهی فهرست های مخطوطات، ده نسخه از سده هشتم هجری باقی مانده، که دو نسخه از آن در کتابخانه حاضر نگهداری می شود.

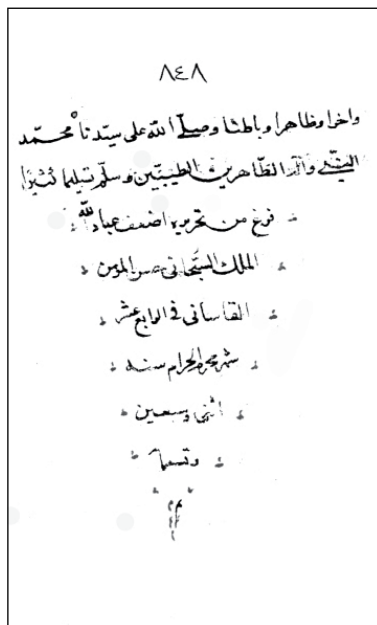
یکم) به شماره ۲۳۲، بدون ذکر تاریخ که با توجه به شواهد و قرائن به نظر می رسد از سده هشتم هجری باشد. این نسخه مقابله و تصحیح شده و حواشی دارد. از این نسخه اخیراً تصویربرداری شده و در مرکز احیاء میراث اسلامی در قم موجود است که گویا هنوز شماره ثبت نخورده و در فهرست نسخه های عکسی آنجا نیامده است.

دوم) به شماره ۴۲، علی بن حسن بن محمد استرآبادی، در روز سه شنبه ۱۱ ربیع الآخر سال ۸۰۰ هجری کتابت نسخه را به پایان رسانده است. این نسخه نیز مقابله و تصحیح شده و حواشی دارد و تصویر آن به شماره ۱۱۸ در مرکز احیاء میراث اسلامی - قم در اختیار محققان قرار دارد.^۱

۱ فهرست عکسی مرکز احیاء میراث اسلامی، ج ۱، ص ۱۳۸ - ۱۳۹.

انجام کتاب المیراث «ایضاح الفوائد فی شرح مشکلات القواعد»، فخرالدین المحققین حلی - نسخه شماره ۲۳۲

انجامه «مهج الدعوات و منهج العبادات»، سید بن طاووس - نسخه شماره ۱۳۳

۶ و ۷ - مهج الدعوات و منهج العبادات، تألیف رضی الدین علی بن موسی ابن طاوس حلی (درگذشته ۶۶۴ ق)

کتاب بسیار مشهوری است در ادعیه، شامل: حرزها، قنوت‌ها، حجب، دعوات، تعقیبات و اذکار برای حاجات و مهمات. این کتاب با نام «مهج الدعوات و منهج العنایات» نیز خوانده می‌شود. ابن طاوس یکی از علمای بزرگ شیعی است که تألیفات مهم و متعددی در ادعیه از وی به جا مانده است.

بیش از ۱۵۰ نسخه خطی از این اثر در کتابخانه‌های ایران شناسایی شده که اقدم نسخ، نسخه کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران به شماره ۲۰۰۴ می‌باشد که اتمام کتابت آن به دست حسین بن عمار در روز جمعه ۷ جمادی الآخر ۶۶۲ (در حیات مؤلف) به وقوع پیوسته است. پس از آن نسخه کتابخانه حاضر به شماره ۱۵ حائز رتبه بعدی است که گمان می‌رود کتابت آن به سده هشتم هجری بازگردد. کلمات در این نسخه اعراب‌گذاری شده و آثار تصحیح در نسخه مشاهده می‌شود. تصویر آن به شماره ۱۵۲ در مرکز احیاء نگهداری می‌شود.^۱

نسخه نفیس دیگری از کتاب مذکور به شماره ۱۳۳ در این کتابخانه موجود است به خط نسخ اعراب‌گذاری شده حسن مؤمن قاسانی، مورخه ۱۴ محرم ۹۷۲. این نسخه نیز تصحیح شده و از این لحاظ حائز اهمیت می‌باشد. تصویر آن به شماره ۳۰۳ در مخزن نسخه‌های عکسی مرکز احیاء نگهداری می‌شود.^۲

۸ - ارشاد الأذهان الی أحكام الایمان؛ اثر فقهی معروف علامه حسن بن یوسف بن مطهر حلی (درگذشته ۷۲۶ ق)

متن فقهی رایج و مشهوری که تنها در کتابخانه‌های ایران تاکنون ۶۵۰ نسخه خطی از آن شناسایی شده است.^۳ مؤلف این کتاب را به درخواست فرزندش فخر المحققین نگاشته و در ۱۱ سؤال ۹۶ از تألیف آن فراغت یافته است. وی یک دوره فقه از طهارت تا دیات را در قالب

۱ فهرست عکسی مرکز احیاء میراث اسلامی، ج ۱، ص ۱۷۲.

۲ فهرست عکسی مرکز احیاء میراث اسلامی، ج ۱، ص ۳۶۲.

۳ فهرستگان نسخه‌های خطی ایران (فنخا)، ج ۳ ص ۲۷ - ۲۸.

۱۵۰۰۰ مسأله بیان کرده و آن چنان مورد اقبال و توجه فقهای امامیه قرار گرفته که نزدیک به یک صد شرح، حاشیه، تعلیقه و ترجمه بر آن نگاشته اند.^۱

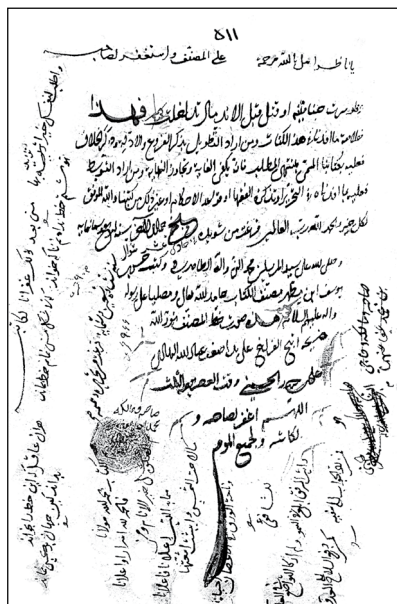
از جمله شرحی از ملا احمد بن محمد علی عاملی آرائی (درگذشته ۱۳۶۹ ق)^۲ موسوم به «نهج الرشاد فی شرح الارشاد» که سه نسخه از آن در کتابخانه حاضر به شماره ۱۵۹ (به خط مؤلف؟ مورخه ۱۳۴۶ و با حواشی وی)^۳ و به شماره ۱۱ (تصحیح شده و مُحشی به وسیله مؤلف)^۴ و شماره ۲۳ (با حواشی از مؤلف و اجازات و تقریظ‌های چند تن از علمای بزرگ در اول نسخه) نگهداری می‌شود.^۵

نسخه مورد بحث ما، به شماره ۱۱۷ و با خط علی بن حیدر حسینی، مورخه سه شنبه سلخ جمادی الآخر ۸۰۴،

- ۱ همان: ج ۳ ص ۲۷-۲۸.
- ۲ شرح حال و متن اجازاتی که ملا احمد عاملی آرائی از پدر و دیگر اساتیدش دریافت نموده در کتاب مفاخر دینی آران درج شده است.
- ۳ تصویر این نسخه در مرکز احیاء میراث اسلامی - قم به شماره ۳۷۹ موجود است. (فهرست عکسی مرکز احیاء ج ۱ ص ۴۳۶).
- ۴ تصویر این نسخه در مرکز احیاء موجود است ولی هنوز شماره گذاری و فهرست نشده است.
- ۵ برای تصویر آن ر. ک: (فهرست عکسی مرکز احیاء ج ۱ ص ۱۱۳ و ۴۳۷ شماره‌های ۹۱ و ۳۸۰).

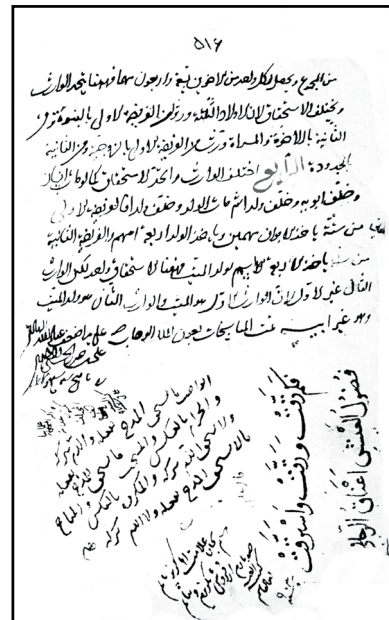
آغاز «ارشاد الأذهان إلى أحكام الايمان»،
 علامه حلی - نسخه شماره ۱۱۷

انجام «ارشاد الأذهان إلى أحكام الايمان»،
 علامه حلی - نسخه شماره ۱۱۷

با تصحیحات و حواشی بسیار در این کتابخانه موجود است.

۱۵ نسخه کهن شناخته شده از این کتاب، تاریخ کتابت از قرن هشتم هجری دارند که اقدم آنها نسخه شماره ۲۲۲۲ کتابخانه آستان قدس رضوی در مشهد است، مورخه ۱۱ رجب ۷۰۱ به خط نسخ مشکول زین الدین بن علی بن اسماعیل بن ابراهیم بن فتوح. کاتب این نسخه را نزد مؤلف قرائت نموده و بلاغهای متعدد دارد. همچنین مؤلف بخط خود اجازه‌ای برای

«مناسک‌های الارث»، برگهای پایانی

نسخه شماره ۱۱۷

کاتب نوشته در تاریخ ۱۲ رجب ۷۰۱.^۱

یکی دیگر از نسخه‌های نفیس و کهن آن در کتابخانه آیت الله مرعشی (ره) به شماره ۴۳۵۷ نگهداری می‌شود، به خط دانشمند نامدار، حسن شیعی سبزواری، مورخه غره ذیقعد ۷۲۸، این نسخه دارای تصحیحات می‌باشد.^۲

نسخه‌های ارزنده‌ای از کتاب ارشاد الاذهان در کتابخانه حاضر نگهداری می‌شود، که یکی از آنها (شماره ۱۱۷) از جهت قدمت و تاریخ در میان ۶۵۰ نسخه شناخته شده از کتاب، در رتبه بیست و ششم قرار می‌گیرد.^۳

تصویر این نسخه در مرکز احیاء میراث اسلامی به شماره ۸۲۰ موجود است.^۴

۱ فهرست خطی آستان قدس رضوی، ج ۲۱، ص ۶۷.

۲ فهرست کتابخانه آیت الله مرعشی، ج ۱۱، ص ۳۵۵.

۳ فهرستگان نسخه‌های خطی ایران (فخرا): ج ۳ ص ۳۱.

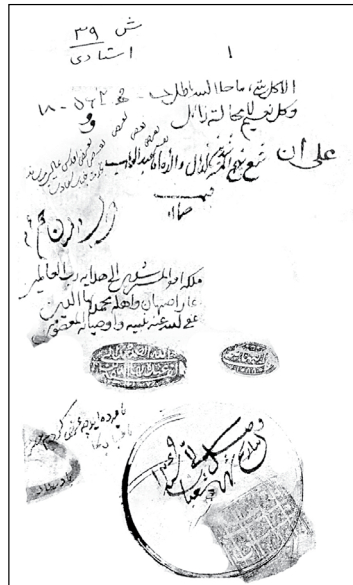
۴ فهرست عکسی مرکز احیاء میراث اسلامی، ج ۳، ص ۱۹.

خصوصیات دو نسخه دیگر موجود از ارشاد الازدهان: یکی به شماره ۱۱۵ از سده یازدهم هجری که یادداشت‌هایی از ملا غلامرضا آرائی بر صفحات آن دیده می‌شود. و دیگری به شماره ۲۶۸ که به خط مهرعلی بن درویش علی ایزجی در ۲۶ ذی‌قعدة ۱۰۷۳ در مدرسه رفیعیه خانیه کتابت شده، دارای تصحیحات و بلاغ و حواشی، وفقی ملک نساء خانم است.

۹ - ارشاد الطالبین الی منهج المسترشدين، اثر کلامی عالم نامدار شیعی، فاضل مقداد سیوری (درگذشته ۸۲۶ ق)

شرح مبسوطی است بر «نهج المسترشدين» علامه حلی با عناوین «قال - اقول» که در آن به توضیح مشکلات و معضلات متن پرداخته است.

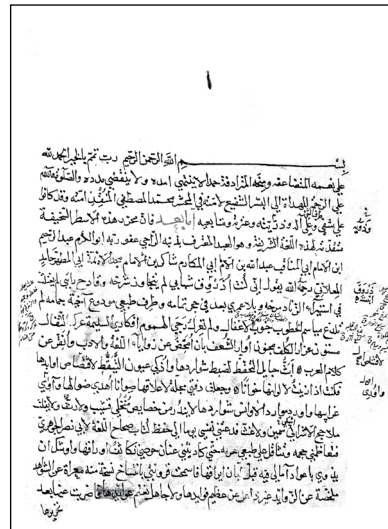
از ۲۲ نسخه شناخته شده از این کتاب در کتابخانه‌های ایران، نسخه شماره ۳۹ کتابخانه حاضر - مورخه ۲۰ ربیع الاول ۸۵۲ - مقام پنجم را از نظر قدمت تاریخی دارا است.

یادداشت‌های تملک در برگ نخست «ارشاد الطالبین الی نهج المسترشدين»، فاضل مقداد سیوری
 نسخه شماره ۳۹

انجام «ارشاد الطالبین الی نهج المسترشدين»، فاضل مقداد سیوری - نسخه شماره ۳۹

آغاز «مختصر الصحاح»، ابوالکرم عبدالحییم معلانی
نسخه شماره ۳۴

برگی از اوائل «مختصر الصحاح»، ابوالکرم عبدالحییم معلانی - نسخه شماره ۳۴

این نسخه را حمزة بن احمد بن ابراهيم مناری کتابت کرده و علامت بلاغ و تصحیح از حسن بن علی در ۸۷۵ ق دارد و زمانی در تملک عالم نامدار عصر صفوی، فاضل هندی بوده و در این اواخر حاج محمد مهدی بیدگلی آنرا به همسرش ام النساء بنت عبدالرحیم بخشیده است. تصویر نسخه مذکور در مرکز احیاء میراث اسلامی به شماره ۶۶۲ قابل دسترسی است.^۱

۱۰ - مختصر الصحاح، از: ابو الکرم عبدالرحیم بن عبدالله بن شاکر معلانی
صحاح اللغة، جوهری (۳۹۳ ق) کتاب معروف و مفصّلی در لغت است که معلانی عزم بر حفظ آن داشته، ولی به جهت حجم زیاد صحاح، کار بر او سخت می نمود؛ لذا به تلخیص آن دست یازید و شواهد و زوائد آن را حذف کرد.

از مختصر الصحاح معلانی تنها دو نسخه در فهرستواره دستنوشته های ایران (دنا) گزارش شده^۲ که یکی از آنها در

۱ فهرست عکسی مرکز احیاء میراث اسلامی، ج ۲، ص ۲۸۸.
۲ فهرستواره دستنوشته های ایران (دنا): ج ۷ ص ۵۱

کتابخانه مجلس (به شماره ۷۷۳۷) مورخه ۱۰۹۰ موجود است^۱ و دیگری در کتابخانه حاضر (به شماره ۳۴). تصویر این نسخه در مرکز احیاء میراث اسلامی به شماره ۱۵۹ نگهداری می‌شود و در فهرست آنجا^۲، نسخه از سده نهم هجری دانسته شده، اما در فهرست جدید کتابخانه حاضر (فهرست اشکوری: ص ۳۷)، نسخه از قرن یازدهم هجری معرفی شده است. این اختلاف ناشی از عدم ذکر تاریخ کتابت در نسخه و تعیین تاریخ به تخمین می‌باشد. نام معلانی و اثرش را در منابع دیگر نیافتیم.

۱۱ - حیات الحیوان، اثر کمال الدین محمد بن موسی دمیری (درگذشته ۸۰۸ ق)

این کتاب در دو فصل به بیان خصوصیات و مشخصات ظاهری انواع حیوانات بَرّی و بحری به ترتیب حروف معجم می‌پردازد و منافع و مضارّ و خواصّ طبیّ آنها را ذکر می‌کند. مؤلف از احادیث و روایات و اشعار و امثال عربی در خصوص حیوانات مطالبی آورده و بحثها و فایده‌های لغوی، ادبی و فقهی مهمی که به گفته خود او از پانصد و شصت منبع کتابی و دویست دیوان شعر انتخاب کرده، اهمّیت فوق العاده‌ای به کتاب بخشیده و دانشمندان بزرگی آن را ترجمه نموده یا شرح و حاشیه بر آن نگاشته‌اند که ۱۵ نمونه از آنها در فهرستگان نسخه‌های خطی ایران (فنخا)^۳ معرفی شده است. از میان حدود ۷۰ نسخه خطی شناخته شده از حیات الحیوان در کتابخانه‌های ایران^۴، نسخه (شماره ۱۰۸) کتابخانه حاضر، کهن‌ترین آنها محسوب می‌شود که در عصر مؤلف و با یک واسطه از روی نسخه خط مؤلف کتابت شده و با نسخه‌ای که بر آن خط مؤلف بوده، مقابله و تصحیح شده است و کاتب در انجامه، مؤلف را با عبارت «اطال الله حیاته و ادام النفع بعلمومه» دعا می‌کند.^۵

(در این منبع به نقل از فهرست آقای طبّار مراغی نسخه تخمیناً از سده‌های هشتم و نهم دانسته شده است).

۱ فهرست مجلس شورای اسلامی، ج ۲۶، ص ۲۲۷.

۲ فهرست عکسی مرکز احیاء میراث اسلامی، ج ۱، ص ۱۸۰.

۳ فهرستگان نسخه‌های خطی ایران (فنخا)، ج ۱۳، ص ۵۰۰.

۴ فهرستگان نسخه‌های خطی ایران (فنخا)، ج ۱۳، ص ۵۰۰ - ۵۰۵.

۵ فهرستگان نسخه‌های خطی ایران (فنخا)، ج ۱۳ ص ۵۰۱ (به نقل از فهرست طبّار مراغی).

انجام «حیوة الحیوان»، دمیری

نسخه شماره ۳۹

این نسخه چه از نظر قدمت و چه از نظر صحت در ضبط و مقابله با نسخه مُصحح و کتابت در حیات مؤلف و داشتن حواشی، از امتیازات فوق العاده‌ای برخوردار است و از نفائس این کتابخانه بشمار می‌رود.

تصویر این نسخه را می‌توان از مرکز احیاء میراث اسلامی (به شماره ۱۵۸) مطالبه نمود. (فهرست عکسی مرکز احیاء میراث اسلامی، ج ۱، ص ۱۷۸)

۱۲- تذکرة الفقهاء، اثر فقهی معروف علامه حسن بن یوسف بن مطهر حلی (درگذشته ۷۲۶ ق)

اثری در فقه استدلالی است و در آن ادله فقهی و اقوال دیگر علمای اسلامی به تفصیل بیان شده و از مفصل‌ترین آثار علامه حلی در حوزه فقه مُقارَن به شمار می‌آید.

تألیف کتاب در ۷۲۰ ق پایان یافته و از عصر مؤلف تاکنون صدها نسخه خطی از آن کتابت شده که بیش از ۱۸۰ نسخه از آن در کتابخانه‌های ایران شناسایی شده است. مرحوم استاد سید عبدالعزیز طباطبایی (ره) در مکتبة العلامة الحلی، نسخه‌های کهن و نفیس تذکرة الفقهاء را به ترتیب تاریخی معرفی کرده است.

کتابت جزء دوازدهم از نسخه موجود در کتابخانه حاضر به (شماره ۹۲) به خط عبدالله بن جعفر بن یوسف بن قنبر خطی اوالی^۱ در ۱۲ ذی قعدة ۹۶۹ به پایان رسیده و اتمام جزء چهاردهم آن در ماه رجب ۹۷۰ بوده و کاتب نسخه را برای خزانه سید علی بن صدراعظم

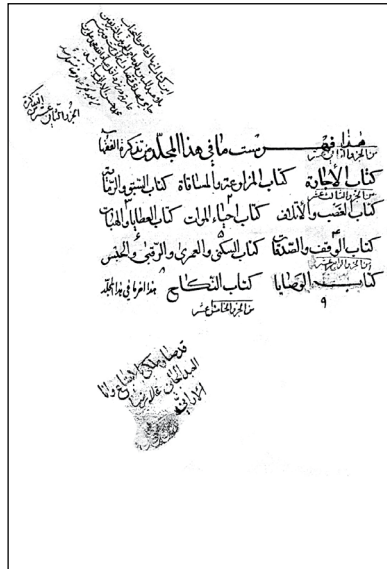
۱ از مناطق بحرین.

حسین بن سید سیف حسینی نوشته و از او با القابی همچون «عالم تقی ورع نقی» یاد می‌کند.

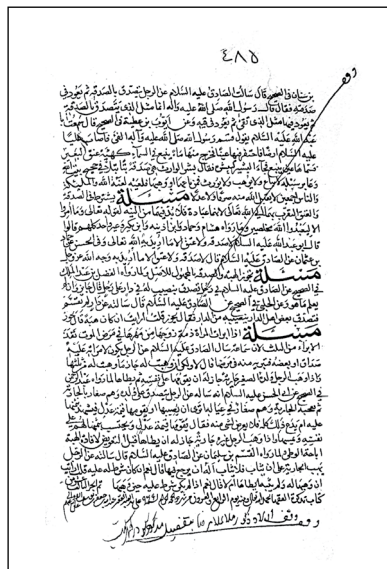
این نسخه از جزء دوازدهم تا پانزدهم کتاب را در بردارد. و تصویر آن به (شماره ۲۴۷) در مرکز احیاء قابل دستیابی است.^۱ این نسخه را عالم شهیر مرحوم ملا محمد علی بن محمد حسن آرانی از مالک آن (عبدالمبین بن حاجی مهدی قصاب آرانی) به عاریت گرفته و یادداشت تملّکی نیز از عالم بزرگ شهر جناب ملا غلامرضا آرانی در اوّل نسخه آمده است.

تا اینجا با ۱۲ نسخه کهن که از تاریخ ۵۸۸ تا ۹۷۰ ق کتابت شده‌اند و از جهت قدمت و امتیازات دیگری همچون تصحیحات، بلاغات و حواشی از نفایس این کتابخانه محسوب می‌شوند، آشنا شدیم. در مقدمه چند ملاک دیگر برای اینکه نسخه‌ای جزو نفایس قرار بگیرد ذکر شد که با در نظر گرفتن هریک از آنها،

۱ فهرست عکسی مرکز احیاء میراث اسلامی، ج ۱، ص ۲۸۲.

صفحه عنوان نسخه «تذکره الفقهاء»، علامه حلی
 نسخه شماره ۹۲

انجام نسخه «تذکره الفقهاء»، علامه حلی
 نسخه شماره ۹۲

میتوان نمونه‌های دیگری از نفایس این کتابخانه را گلچین نموده و به معرفی تفصیلی آن پرداخت، که این مهم مجال و مقال دیگری می‌طلبد.

اشاره به نکته‌ای را فروگذار نتوانم کرد و آن اینکه، در موضوعات مختلف از علوم گوناگون اسلامی و طبیعی در این کتابخانه، نسخه‌هایی یافت می‌شود.

از علوم حوزوی همچون: عقاید و کلام، فقه و اصول، تفسیر و علوم قرآن، حدیث، صرف و نحو و بلاغت و لغت، ادعیه و زیارات، منطق و فلسفه، اخلاق و تصوّف و عرفان، ادب منظوم و منثور به عربی و فارسی، تاریخ جهان و ایران و تاریخ اسلام، تاریخ و فضائل، مناقب و مصائب معصومین علیهم السلام؛ و دانش‌های دیگری همچون: حساب و نجوم و کیمیا و پزشکی و خوابگزاری ...

جنس این کتابکده از هرنوعی جور است و هر طالب علمی در هر علمی از این خوان نعمت میتواند حظّ و بهره خود را برچیند: (فیها کُتِبَ قِیمَة)^۱.

خوشبختانه با همت متولیان این مزار شریف و مسئولین فرهنگی شهر، تمامی نسخه‌های خطی این مکتبه، توسط مرکز احیاء میراث اسلامی - قم به نحو مطلوبی عکسبرداری شده و تصویر نسخه‌ها به سهولت در دسترس پژوهشگران قرار دارد.^۲

برگزاری کنگره بزرگداشت علمای آران در شهرهای کاشان، گلپایگان، قم و نجف اشرف فرصتی برای احیای آثار و تألیفات ارزنده علمای بزرگ آن منطقه عالم خیز فراهم نمود. دوستان اهل کتاب و فرهنگ دوستان آرانی به خصوص جناب حجة الاسلام سلمانی و برادران نمکی با مجاهدات و کوشش‌های خالصانه و خستگی ناپذیرشان، نام امامزاده محمد هلال و آران و علمای بزرگ منطقه و آثارشان را بر سر زبان‌ها افکندند و زنده نگه داشتند و این حرکت

۱. سوره بینه: آیه ۳.

۲. گفتنی است نسخه‌های خطی امامزاده محمد هلال آران را مرکز احیاء میراث اسلامی دوبار عکسبرداری کرده است یکبار در اوایل دهه هفتاد به صورت سیاه و سفید و بار دیگر اخیراً به صورت رنگی و مرغوب تصویربرداری شده است. آنچه در دور نخست کار شده در فهرست نسخه‌های عکسی مرکز احیاء (ج ۱-۲) گزارش شده است که با ارائه شماره‌های مذکور در همان فهرست قابل دست‌یابی است و اما تصاویر رنگی جدید را با شماره نسخه‌ی خطی ثبت شده در کتابخانه امام زاده محمد هلال در فهرست سید جعفر اشکوری می‌توان درخواست داد.

[illegible]

نسخه شماره ۹۲